

TÜRK SOSYOLOJİSİNİN GELİŞİMİ ÜSTÜNE

Recep ERTÜRK*

ÖZET

Bu yazıda Türk sosyolojisinin gelişimi tartışılmıştır. Ülkemizde sosyolojinin ilk ürünlerinden günümüze uzanan çizgide Türk sosyolojisinde görülen gelişmelerin saptanması için bir çerçeve ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çerçeveye göre Türk sosyoloji çalışmaları Türk toplumuna yeryüzünde bir yer edinme arayışından Türk toplumunun kendi bilinci temelinde dünyayı, tarihi, olay ve gelişmeleri kavrama aşamasına gelmiştir.

Anahtar Sözcükler: Türk sosyolojisi, Türkiye’de sosyoloji, sosyoloji.

ABSTRACT

In this text, the development of Turkish sociology is discussed. In our country, in the line of sociology’s first products to today’s products, a frame is tried to put forward in order to find the development seen in Turkish sociology. According to this frame, Turkish sociological studies come from finding a place in the world for Turkish society to a stage of understanding the world, history, cases and development in the self-consciousness of Turkish society.

Key Words: Turkish sociology, sociology in Turkey, sociology

Bu bildiri de Türk sosyolojisinin gelişimi konusunu ele almaya çalışacağız. Türk sosyolojisi, bir asrı aşan birikime sahiptir. Bu birikimin çeşitli özellikleri vardır. İlk sorun bunların saptanması sorunudur. Türk sosyolojisi içindeki süreklilikler, kırılmalar, belli dönemlerde ortaya çıkan ya da

* Yard. Doç. Dr. , İÜ Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

günümüzde anlamı kalmayan çeşitli eğilimler vardır. Bununla birlikte başlangıçtan günümüze bir süreklilik de söz konusudur. Gerek süreklilik gerekse zaman içinde ortadan kalkan eğilimler Türk sosyolojisinin gösterdiği gelişmenin ve bu gelişmenin özelliklerinin kavranması ile anlaşılabilir. Sosyologlarımızın bu konuda çeşitli çabaları olduğunu, Türk sosyoloji birikimini bir biçimde kavrama tasalarına bağlı olarak Türk sosyolojisi üstüne çeşitli çalışmalar yaptıklarını belirtmek gerekir. Bu çerçevede ilk akla gelenin bir bibliyografya çalışması olduğu daha önce belirtilmiştir. Bibliyografya çalışmaları yanında genel sosyoloji kitapları içine ek olarak Türk sosyologlarından bahsedildiğini Türk sosyolojisine yönelik erken dönem çalışmaları olarak kaydetmiştik.¹

Bunların dışında en yaygın olanı tek tek Türk sosyologları üstüne yapılan bağımsız çalışmalardır. Bunların sayısı azımsanmayacak kadar çok olduğu gibi Hilmi Ziya Ülken yönetiminde İÜ Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde yapılan ilk doktora tezi de cumhuriyet döneminin sosyoloji kürsüsünün ilk başkanı Mehmet İzzet üstünedir. Bu tarz, tek tek sosyologlar üstüne yayınlar oldukça fazladır ve Türk sosyoloji literatüründe önemsiz sayılamayacak yer tutarlar. Ancak bunların bir handikapı da bulunmaktadır. Tek tek bu çalışmalardan kalkılarak bütünü kapsayacak değerlendirme yapmakta güçlük vardır. Baykan Sezer, "Türk Sosyologları ve Eserleri I"² makalesinde genel düşünce tarihlerinde, Türk düşüncesi üstüne yapılan çalışmalarda sosyologlara yer verilmesi konusuna değinmiş ve genel Türk düşüncesi üstüne çalışmaların Türk sosyolojisinin bütün zenginliğini kapsamayacağını, o nedenle Türk sosyolojisi üstüne çalışmak gerektiğini ifade etmiştir.³ Burada bir şeyi belirtmek gerekir. Türk düşüncesi üstüne yapılacak çalışmaların Türk sosyolojisinin zenginliğini bize veremeyeceği doğrudur. Ama Türk sosyolojisi üstüne yapılacak çalışmalar, bize Türk düşüncesini de anlamanın anahtarını verecektir. Bu iddiamızı yinelersek, Türk düşüncesinin anlaşılmasının koşulu verili kalıplara göre düşünürlerimizi, yazarlarımızı sınıflamak değil, aksine Türk sosyolojisi temelinde onların yeniden değerlendirilmesidir. Bu nedenle de, genel

¹ Recep Ertürk, "Türk Sosyoloji Kongreleri Üstüne Notlar", Türk Kültürü Araştırmaları, Yıl XXXV/1-2, Ankara, 2001.

² Baykan Sezer, "Türk Sosyologları ve Eserleri I", Sosyoloji Dergisi, 3. dizi 1. sayı, İstanbul, 1989.

³ Baykan Sezer, "Türk Sosyologları ve Eserleri I", Sosyoloji Dergisi, 3. dizi 1. sayı, İstanbul, 1989, s. 2.

Türk düşüncesinin anlaşılmasına çerçeve oluşturması nedeniyle de Türk sosyolojisi üstüne çalışmaların önemi olduğunu unutmamak gerekir.

Bugün sosyologlarımızın oybirliği sağladığı nadir konulardan birisi, Türkiye'ye sosyolojinin gelişinin temel dinamiği sorunudur. Artık kimse, genel yenileşme hareketleri içinde bir sıradan durum ifadesi olarak Türkiye'ye sosyolojinin gelişini açıklamaya girişmemektedir. Aksine Türkiye'ye sosyolojinin gelişi, yenileşme hareketleri içinde bir sıradan durum ifadesi değil, yenileşme hareketlerinde bir eşiğin, yeni bir dönemin de ifadesidir. Bu sosyologların kişisel önemlerinden ziyade, yeni bir tarihsel durumun ortaya çıktığının göstergesidir. Sosyolojinin ülkemize geliş döneminin ardından yaşananlar da bunu doğrulayan gelişmelerdir. Sorunlu bir imparatorluğun ne tür toplumsal destekle ayakta kalabileceğinin tartışılması üstüne ortaya konan metinler bugün Türk sosyolojisinin manifesto düzeyindeki ilk metinleridir de... Ve ülkemize sosyolojinin gelişinin açık ifadesi olduğu kadar temel yönelim ve sorunları da içinde taşıyan metinlerdir. Söz gelişi, üç ay sonra ilk yayınlanışının yüzüncü yıldönümü gelecek olan "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı küçük makale ve onun etrafındaki tartışma imparatorluk entelektüellerinin yeni dönemde beslediği düşünce kaynakları kadar sorunlar önünde duruşunun da toplum düzeyinde temellendirme çabalarının ürünüdür. Yusuf Akçura'nın tartıştığı üç eğilim de imparatorluğun sorunlarını aşmada mümkün tutumları ifade etmekteydi. Akçura, bu üç eğilimden hangi biri ile imparatorluğun sorunlarının çözülebileceğini tartışmaktaydı ve bu üç eğilimi birbirine karşıt eğilimler olarak temellendirmişti.

Ziya Gökalp bu üç ayrı eğilimi birleştirme, üç ayrı eğilimden de yararlanmanın yollarının formülasyonunu geliştirme çabası içinde olmuştur. Özellikle sorumluluk üstlendiği dönemlerdeki sorunlara karşı düşünce düzeyinde de toplum düzeyinde de bu üç eğilimi birlikte değerlendirme çabasında olmuştur. Söz konusu üç eğilimi birleştirmeksizin bir arada tutma çabası kuşkusuz sadece Ziya Gökalp'in niyetleri ile ilişkili değildir...

İmparatorluk dağıldıktan ve yeni çerçevede yerimiz ortaya çıktıktan sonra ise Ziya Gökalp eski yaklaşımını "uzak ideal" diye bir yana bırakarak yeni dönemde neler yapılabileceğinin manifestosunu yazmıştır. Bu manifestoda öne sürülen görüşlerden bu yana üç çeyrek yüzyıldan fazla zaman geçmiştir. Söz konusu dönem aynı zamanda cumhuriyet Türkiye'sinin de tarihidir. Burada söylenen her şey tartışılabilir, her bir tutum üstüne kanaat belirtilebilir. Ancak, bu metnin temel paradigması görmezden gelinerek yapılacak değerlendirmelerin

çok önemi yoktur. Cumhuriyet dönemi Türk düşüncesinin eşiği bu paradigma olmalıydı. Ancak bunun 20. yüzyılın gerek olay ve gelişmeleri gerekse yarattığı genel yanılsama içinde kaybolduğunu görmek güç değildir. Bu kayboluşun en açık ifadesi, gerek çerçevesi gerekse bütün yönelim ve özellikleri ile 20. yüzyılın sonra ermeye başlaması ardından önümüze Akçura'nın üç seçeneğinin Anadolu ile sınırlı versiyonu dışında bir şey gelmediğinde görülecektir. Ülkenin geleceği üstüne 20. yüzyılın en iddialı akımlarından ise hiç ses çıkmayacaktır. Özellikle de bütün insanlığı kapsar çözüm olduğu iddiası taşıyanlardan.

Bu görüntüler ve yaşanan süreç ülkemizde sorunları sosyoloji temelinde ele almanın gereğinin de en açık kanıtıdır. Sorunlarımızı toplum temelinde ve sosyoloji bilimi aracılığı ile tartışmamız gereğini bize göstermektedir. Bu çerçevede imparatorluk dönemi Türk sosyolojisi ve ondan cumhuriyete devralınan miras, belli imkanlar kadar sınırlılıklar ve handikapları da beraberinde getirmektedir.

İmparatorluk döneminden cumhuriyete devrolan sosyoloji mirası neydi? Birkaç noktayı hatırlatırsak, ilki Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset'in başlangıç cümlesi olarak söylediği "Garp'ten feyz alalı beri" ifadesinde kendini bulmaktadır. Garp'ten feyz almak o dönemin hemen bütün akımlarının ortak özelliğidir. Bir diğeri de sosyolojinin Batı'da doğuş dönemi sorunlarına bağlı olarak toplum kavramının büyük ölçüde "ulus" olarak okunuşudur. Ulus kuşkusuz 19. yüzyılla birlikte ortaya çıkmış yeni bir toplumsal kategoriydi. Bu yeni kategori eski toplumun içinden doğmuştu. Ülkenin geleceğini belirleyecek ve tarihe yön verecek güce eski toplumla hesaplaşarak gelmişti. O nedenle de eski toplumun eleştirisi üstüne kendini var etmişti. Bu yeni toplum aynı zamanda eskinin tarım ya da dini toplumundan farklı olarak endüstri toplumuydu ve niteliği gereği de "olumlu toplum"du. Düşünsel kaynağı da "olumlu düşünce" idi. Bu çerçevenin ülkemizde de aynen benimsendiğine tanık olacağız. Ziya Gökalp de modern Türk toplumunu oluşturacak kültürel kaynakları Osmanlı uygarlığı ile ilişki kurmamış toplum kesimlerinde arayacaktır. Eski uygarlıkla ilişki kurmamış kültürümüzü geliştirip, bunu, içine girmekte olduğumuz yeni uygarlık dairesinin olanakları ile zenginleştirerek bizim bu yeni "milliyetler asrı"na katılmamızı mümkün gördüğü gibi 20. yüzyılı "milliyetler asrı" olarak görecektir. İçinde yer almamızın koşulu da elbette bir milli devlet olarak mümkün olacaktır.

Sabahattin Bey, ülkemizde diğer bir sosyoloji akımının sözcüsüdür. Görüşlerinin en temel yönü Batı'daki hakim sınıfın bir benzerini eğitim aracılığı

ile yetiştirip, ülke kaynaklarının bunlar aracılığı ile işletilmesiyle ve bunları sağlayacak reformları yapacak bir yönetimle sorunların çözüleceğini varsaymasıdır. Kuşkusuz bu görüşleri nedeniyle olmaktan çok, görüşlerini etkin kılmak için seçtiği araçlar nedeniyle çok eleştiriye uğradığı gibi kendisi de ancak Mütareke ile İstanbul'a gelebilecek, Mütareke İstanbul'unda sadrazamlık için adı geçenler arasında sayılmasına rağmen yeni devletle birlikte yurt dışına çıkacak ve bundan sonra da çeyrek yüzyıla yakın tek satır yazmadığı görülecektir. İlgi çekici bir şekilde Sabahattin Bey, hem "görüşleri uygulaması mümkün olmayan" bir kişi olarak görülecek hem de cumhuriyet dönemi boyunca zaman zaman öne çıkacak, kimi hocalarımız onun görüşlerinin yaygınlaşmamasını bizim, toplumumuzun bilime uzaklığımızla açıklama yolunu seçebileceklerdir. Bugün de Sabahattin Bey adı öne çıkmasa da görüşlerine doğrudan referans yapılsa da görüşlerinin önem kazandığı bir düşünürümüzdür. Önem kazanmaktan öte görüşlerinin çeşitli yasalastırma faaliyetlerine dayanak oluşturduğuna tanık oluyoruz. Bir noktayı daha belirtelim. İmparatorluk döneminde Ziya Gökalp ve Sabahattin Bey aynı zamanda tartışmaların iki kutbunu oluşturuyorlardı. Yeni dönemde ise bu iki akım arasında tartışma olmaması ilgi çekicidir. Her iki akıma mensup kişilerin çeşitli devlet görevlerinde bir arada bulunuşlarının bir anlamı olması gerekir. Sabahattin Bey'in görüşlerinin en önemli yönü neydi? Coğrafya temelinde toplumları açıklayan bir okula dayanması mı? Endüstri ve işçi sorunlarına çözüm arayan kimi akımların endüstri ile tanımlanması mümkün olmayan, endüstri temelinde hiçbir sorunu olmayan çok uluslu bir imparatorluğun sorunlarına çözüm olarak aktarılışı mı? Yoksa, görüşlerinden ziyade kendisi yaşam pratiği nedeniyle mi etkili olmuştu? Ve aynı yaşam pratiğine gerek duyuldukça mı öne çıkmıştı? Kendisini tarif ettiği yer bakımından Sabahattin Bey 19. yüzyıl Avrupasının iki karşıt akımından birisini benimsemişti. Ziya Gökalp de diğerini... Buna karşılık bütün 20. yüzyıl bu iki akımın yan yana olduğu, 19. yüzyıl ortalarında doğup, 20. yüzyılda bir bir devlet siyasetine dönüşen başka bir akıma karşı güçbirliği ettiği bir tarihsel dönemdi? Sabahattin Bey ve Ziya Gökalp yandaşlığının imparatorluk sonrasında eskisi gibi çekişen iki kutup olmadan birlikte ve yan yana varolabilmeleri zaman zaman da ortak etkinlikler içinde yer almaları neyin ürünüydü? Belirtelim çekişmeleri nasıl ülkedeki toplum güçlerinin sorunlar önünde tutum alışlarına bağlı bir çekişme değilse, bir araya gelmeleri de aynı nedenledir. Yeni Türkiye, büyük ölçüde bu iki akımın ortak kabullerini hem referans alıyordu. Hem de onlardan besleniyordu. Ve yeni Türkiye ile birlikte de Türk toplumu "asri bir toplum"

olarak çağdaş dünya içinde kabul görüyordu. Günümüzdeki tür sorunlar hiç dile getirilmediği gibi “Bir Garp Devleti Yeni Türkiye”den övgüyle söz ediliyordu. Elbette yeni Türkiye de bütünüyle reddi miras yaparak geleceğini, kabul gördüğü bu yeni çerçeve içinde arıyordu.

Bu yeni çerçeve ve yeni kimlik başlangıçta belli kolaylıklar da sağlıyordu. Her ne kadar yeni dönemin hemen her şeyi imparatorluk birikimi üstüne inşa edilse de imparatorluğu yaşatmanın mümkün görülmemesi nedeniyle ve bu amaçlı girişimlerin başarısızlığı nedeniyle yeni Türkiye, Türk toplumu için mümkün tek çözümdü. Ve çözüme ulaşınca da yeni arayışlara gerek kalmayacaktı. O nedenle Ziya Gökalp’in Türkçülüğün Esasları’nda çizdiği program yeni devletin toplumla kuracağı ilişkinin adeta anayasası olacaktı. Başka arayışlara da gerek yoktu. Başka arayışa gerek görülmediğinin en açık kanıtı ise Üniversite’de sosyolojiye yer verilmezken, liselerde sosyoloji öğretimi yanında medeni bilgiler öğretiminin yaygınlaştırılması idi. Başka şekilde söylersek, çözüm bulunmuştu ve çözümün topluma mal edilmesi dışında da sorun yoktu. Kuşkusuz, ilk önemli sorun daha cumhuriyetin ilk on yılı içinde ortaya çıkacaktı. Ve sosyoloji düzeyinde olmasa da edebiyat düzeyinde yeni arayışlar başlayacaktı. Ancak kuruluşta söz konusu olmayan gelişmeler başlaması ardından hemen kısa zaman içinde de Ankara’da sosyoloji bölümünün açıldığı görülür. Ardından da İstanbul Üniversitesi içinde yeniden... 2. Dünya Savaşı koşulları ortaya çıktığında ise imparatorluk döneminde geri bıraktığımızı, aştığımızı sandığımız akımların ve tartışmaların yeniden yükselişine de tanık olacağız. Hem Sabahattin Bey’in görüşleri, hem Ziya Gökalp’in terk ettiği görüşleri, hem de Milli Mücadele yıllarında yükselişinden söz edilen marksist akımların yeniden yaygınlaşması neyin ifadesiydi? Elbette öncelikle 1. Dünya Savaşı ardından yeni seçimimizin tartışmasız mümkün tek çözüm olduğunun geçerliliğinin tartışmaya açıldığının. O nedenle 1940’lı yıllarda yeniden kurulan sosyoloji kürsüleri ve oluşturulan sosyoloji örgütlenmeleri büyük ölçüde işe yeniden başlayacaktır. Aynı zamanda da yeni oluşan çerçeveyi temel alarak. Sosyoloji Dergisi’nin 1. ve devam eden sayılarının içeriği ve Hilmi Ziya Ülken’in Sosyoloji Dergisi 6. sayıdaki “Sociology in Turkey” yazısı bu konuda yeterli fikri vermektedir.⁴ 2. Dünya Savaşı sonrası koşullara uygun bir çerçeve içinde sosyoloji örgütlenmeleri ve bu örgütlenmeler içinde de sosyolojiden yeni görev beklenecektir. Sociology in

⁴ Hilmi Ziya Ülken, “Sociology in Turkey”, Sosyoloji Dergisi, s. 6.

Turkey de bu çerçevede Oslo'da toplanacak sosyoloji kongresi için hazırlanmış rapordur.

Bir noktayı daha belirtmek gerekecektir. Yeni dönemde hiçbir zaman bir Sabahattin Bey veya bir Ziya Gökalp'te olduğu gibi isimler çerçevesinde sosyoloji anlayışlarına ve onların etkinliklerine tanık olmayacağız. Bu anlamdaki girişimlerin ve söylenen sözlerin temeli kendilerinde olmaması nedeniyle söz söyleyenlerin de bir etkisi olmayacaktır. Tipik örneği Tekin Alp'in yazdıklarıdır. Yine Peyami Safa da Türk İnkılabına Bakışlar'daki görüşlerini sonradan değiştirecek, Türk İnkılabına Bakışlar'daki görüşlerini de yazıldığı dönemin özelliği gereği sayacaktır. Türk İnkılabına Bakışlar'ın 2. baskısında bunu görmek mümkün olduğu gibi Doğu-Batı Sentezi de görüşlerindeki değişimin ifadesi olarak görülecektir. Elbette başka örnekler de gösterilebilir. Çok aykırı bir örnektir. Ancak yeni dönemdeki anti marksist çerçevenin dışında olması nedeniyle "Metafizik Sosyolojiler" kitabı hiç ilgi görmeyecektir. 1950'li yıllar içinde Hilmi Ziya Ülken'in çeşitli yerlerde yazıp daha sonra "Türkiye'de Sosyoloji Öğretimi ve Araştırmaları"nda topladığı metinlerde dile getirdiği bağımsız enstitüler kurulması projesi tam gerçekleşeceği anda Hilmi Ziya Ülken'in 147'ler olayı içinde üniversite dışında kalması sonucu ölü doğan bir girişim olarak kalacaktır. Bugün İÜ Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü mensupları, gerek İctimaiyat Darülmesai'si'ni, gerekse Hilmi Ziya Ülken'in kurma çabasında olduğu Sosyoloji Enstitüsü'nün geleneğini sürdürmek çabasındadırlar. Burada bir şeyi daha hatırlatalım: Ziyaettin F. Fındıkoğlu, 1958-1959 yıllarında yayınlanan Sosyoloji Dergisi'nin 13-14. sayısında " 'Türkiye'de sosyoloji tarihi mi demeli, yoksa Türk sosyoloji tarihi mi demeli?' Hissen ikincisine, fikren birincisine temayül ettim. Zira Türk sosyoloji tarihinden bahsetmek gurur vericidir. Demek ki Fransa, Almanya ve İngiltere'deki gibi bizde de bir sosyoloji ve bunun orijinal mektepleri, müesseseleri var. Bunun bir hakikat olmaması karşısında "Türkiye'de" başlığı ile iktifa etmek lazım gelecektir."⁵

Fındıkoğlu'nun söyledikleri düşünmeye değer sözlerdir. En azından yeni dönemde sosyolojiden beklenenin neler olabileceği konusunda yapılacak bir tartışmaya ışık tutmaktadır. Belli bilgilerin aktarılışı, öğretilişi ve bu süreçte ortaya çıkan sorunların tartışılması ile sınırlı bir sosyoloji öğretimi elbette hiçbir şekilde sorunların toplum düzeyinde ve toplum güçleri aracılığı ile ele

⁵ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Bizde Sosyoloji ve Birkaç Meselemiz", Sosyoloji Dergisi, s. 13-14, s. 137.

alınmasını mümkün kılmamaktaydı. O nedenle de Fındıkoğlu Türk sosyolojisinden değil, Türkiye’de sosyolojiden bahsetmek gereği duyuyordu. Yine Hilmi Ziya Ülken son dönemdeki önemli eserlerinden birisi olan Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi’nde çağdaş Türk düşüncesini “orijinal fikirler ve dünya için yeni görüşler tarihi değildir” diye niteliyordu. Ve Türk düşüncesinin gelişiminde “toplumsal eylem”e bağlılığın altını çiziyordu. Bundan kurtuldukça da “derinleştirilmiş fikir eserleri” vermesi beklenmesi gerektiğini söylüyordu.⁶

Gerçekte de ülkemize sosyolojiyi getiren iki eğilim de bir şekilde toplumsal eylemle ilişkiliydi. Sabahattin Bey’in başarısız müdahale girişimleri ile ilişkisi konusunda söylenenler yanında cumhuriyete kadarki bütün yaşam serüveni, Ziya Gökalp’in gençliğinden ölüncüye dek düşünce çizgisi yenileşme dönemi düşünce ve eylem adamları ile ortak özellik gösteriyordu. Ancak yanı sıra her ikisi de belli bir anlayış ve kavrayış temelinde sorunlarımıza yönelik bir teşhis ortaya koydukları gibi yine bundan çıkış için de bir tutuma sahiptiler. Sonraki dönemde, özellikle de cumhuriyetle birlikte ise çözümün bulunduğu varsayılması nedeniyle bir arayışa gerek yoktu ve yapılması gereken de bulunan çözümün topluma benimsetilmesi idi. Ve bu kaçınılmaz şekilde yeni bir sosyoloji öğreticisi kuşağını gerektirmiştir. Mehmet İzzet’ten başlayarak, sonradan gelen yabancı hocalar kuşağı da bu çerçevede incediler. Buna karşılık, Ankara Üniversitesi’nde açılan sosyoloji bölümü bu beklentilere cevap verme yönünde bir tutum almayınca kolaylıkla kapatılabildi. Ve Fındıkoğlu’nun dile getirdiği kaygısı hiç de boşuna değildi.

Yine Emre Kongar “tarihsel süreç içinde Türk toplumbiliminin gelişmesi büyük ölçüde siyasal dalgalanmalara bağlı olmuştur” diyerek Türk sosyolojisinin gelişimini çeşitli siyasal değişimlerin yaşandığı 10’ar, 15’er yıllık dönemlere ayırır.⁷ Dönemlere ayırma bir yana bırakılırsa siyasal dalgalanmalarla sosyolojinin gelişimi arasında kurduğu bağ, Hilmi Ziya Ülken’in “toplumsal eylemle ilişki” kavramı ile, Kurtuluş Kayalı’nın “dar anlamda siyaset” kavramı ile dile getirdiğinden çok farklı değildir. Yaptığı dönemlere ayırma ise kuşkusuz Türkiye’nin siyasal yaşamında belli kesintilere ve yeni tartışmaların başlaması ile ilişkilidir. Ancak Türk sosyolojisi ile ne şekilde ilişkilendirileceği sorunu net değildir. Yakın zamanlarda dile getirdiği iç ilişki ve gelişmelere dayalı bir etki tepki diyalektiği sorunları ve toplumun

⁶ Hilmi Ziya Ülken, Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi, s. 14.

⁷ Emre Kongar, Türk Toplumbilimcileri I, s. 11.

gelişiminin doğasını kavramaktan uzaktır. Her yeni dönemde tartışılan konular göz önüne alındığında ise bu tartışmaların bir şekilde gündeme taşınmış, aktarılmış tartışmalar olduğu, toplumda yankı bulmadığı ve dönem değişince de bir sonuca bağlamadan kolaylıkla vazgeçilebilir tartışmalar olduğu görülecektir. Kongar'ın yaptığı dönemlendirmenin Türk sosyolojisi ile ne tür bir ilişkisinin olduğu elbette tartışma konusudur. Ancak bu dönemlendirmenin önemsiz sayılamayacak bir yaygınlık içinde kabul gördüğü de ortadadır. Söz konusu kitabın yayınlanışından sonraki sosyoloji metinlerinde, ya da Türk sosyoloji tarihi araştırmalarında bunu görmek mümkündür. Türk sosyolojisini belli siyasal dönemler içinde ele almak, 10 yıllık dönemler içinde ele almak birçok metinde karşımıza çıkan bir yaklaşım olacaktır. Kongar, söz konusu dönemlendirme yanında tek tek sosyologlar üstüne yapılmış ayrı ayrı araştırmaları bir araya getiren çalışmalara imza koymuştur. Buna karşılık, Türk sosyolojisinin gelişiminin yön ve nitelikleri konusunda bir tutum sahibi olarak durmayacaktır. Bunun en açık kanıtı da Türk sosyolojinin gelişimine yönelik dönemlendirmesidir. Sosyologların çabaları ile ya da Türk sosyologlarının uğraşları ile ilişkisiz bu dönemlendirmenin neye yarayacağı da belli değildir.

Türk sosyolojisine yönelik üstünkörü değerlendirmeler kendisi ile de sınırlı değildir. Bunun birçok örneği bulunmaktadır. Özellikle bir makale boyutunu aşmayan onlarca metin bu kategori içinde değerlendirilebilir özellikler göstermektedir. Örneklerine her gün bir yenisinin eklenmekte olduğuna da kuşku yoktur. Türk sosyolojisini, Türk sosyolojisinin gelişme yönelimlerini yurt dışında tanıtmayı amaçlayan özellikle yabancı dille yazılmış metinlerin bu yönü oldukça belirgindir.

Türk sosyolojisinde bir gelişmeden söz edeceksek öncelikle bunu nasıl temellendireceğiz? Konumuz açısından ana soru budur. Elbette sosyologların çalışmaları temelinde bunu yaparak Türk sosyolojisinde bir gelişmeden söz edeceğiz ya da edemeyeceğiz. Böyle bir çaba içinde olmaksızın Türk sosyolojisinin değerlendirmesini yapabilmek mümkün değildir. Batı'daki hangi kuramların hangi sosyologlar aracılığı ile bize yansıdığı, ya da hangi Batılı sosyologların görüşlerine referansla sorunlarımızı tartıştığımız belki bir geleneğe uygundur. Ancak Türk sosyolojisini kavramaya elverir bir çerçeve olmaktan uzaktır. Nedense esas ilgi çeken de ya Batı'daki tartışmaları aktarmak, ya da Batı'daki tartışmaların ne tür yansımaları olduğunu saptamak olmuştur.

Daha da ötesi bazı eğilim ve yönelimler üstüne sempozyumlar dahi düzenlenmiş, yayınlar yapılmıştır.⁸

Baykan Sezer, "Türk Toplum Tarihi Üzerine Tartışmalar" başlıklı makalesinde, "1923'ten bu yana Türk düşüncesinde yeni kurulan Cumhuriyet rejimine yön verecek ve böylelikle bu rejimi Türk toplumu için kurtarıcı kılacak Batı kurumlarının (laiklik ulusçuluk vb...) Türkiye'de daha iyi tanıtılması ve anlaşılmasını amaçlayan tartışmaları kapsayan birinci dönemden sonra, günümüzde konu değişmiş görünmektedir. Artık ana amaç, Türk toplumunu ana çizgi ve eğilimleriyle tanımlamak ve niteleyebilmektir. Bu yeni dönemin başlaması bir yerde Türk düşüncesinin doğal gelişmesinin bir sonucu olarak kabul edilebilir."⁹ diyerek daha farklı bir dönemlendirme, ya da en azından Türk düşüncesinin cumhuriyet dönemi seyrine vurgu yaptığı gibi Türk toplum düşüncesinde ve yaşamında esas olarak sürekliliğe dikkat çekmiştir. Kopuş ve süreklilik arasında bağ kurmuştur. Türk sosyolojisinde çabasının niteliğine bağlı olarak kendisini bir dönüm noktası olarak tanımlamaya izin veren bir yaklaşımın da sahibidir. Çalışmalarının daha derinlikli okunması gereğine işaret edilmiştir.¹⁰

Baykan Sezer, kendisinden önce bir şekilde dile getirilen konu ve sorunlara bir sistem içinde yaklaştığı gibi, gerek Türk sosyolojisi gerekse Batı sosyolojisi konusunda bir tutum sahibidir. Türk sosyolojisi, ilk döneminde Türk toplumunun dünya üstünde bir yer edinme arayışını temellendirme çabasında olmuştur. Ve buna bağlı bir sorunlaştırmadan yola çıkmıştır. Günümüzde ise Türk toplumunun dünyayı kendi bilgisi ve bilinci temelinde yeniden kavramasına elverişli bir çerçevesi vardır. Ve bu Türk sosyolojisine Baykan Sezer aracılığı ile, onun çabaları ile kazandırılmıştır. Ancak bunun görülmek istenmediği de ortadadır.

Çok genel gözlem bile Türk sosyolojisi üstüne görüş açıklama, Türk sosyolojisinin gelişimini değerlendirme konusunun ilgi çekici bir serüveni olduğunu görecektir. Kimi yazarların Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu'nun dile

⁸ "Nitekim sempozyum fikri de, Gulbenkian Komisyonu'nun "Sosyal Bilimleri Açın" raporu üstüne değişik üniversite ve sosyal bilim çevrelerinde yürütülmekte olan tartışmaları bir araya/yan yana getirme niyetinden doğdu." Tanıl Bora, Semih Sökmen, Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, Metis Y., 1998, s. 10.

⁹ Baykan Sezer, "Türk Toplum Tarihi Üzerine Tartışmalar", Toplum ve Bilim, Sayı 4, s. 46-62, ¹⁰ Kurtuluş Kayalı birçok yazısında buna işaret etmiştir. Daha da öteye "Hepimiz İÜ Sosyoloji Bölümü Öğrencisiyiz" (Kılavuz, s. 1, 2003) başlıklı bir yazı yazmıştır.

getirdiği kaygısının dışında “Türk Sosyolojisi” denmesine bile itirazları vardır. “Türk sosyolojisi mi denmeli, Türkiye sosyolojisi mi denmeli” şeklindeki saçma, anlamsız tartışma bile bu ülkede sosyoloji bölümleri kadrolarını işgal eden kişilerce yapılabilmektedir. Kavramların öneminin bilinmediğini düşünmek mümkün değildir. Ne dediğinin farkında olmamanın, açık ya da kapalı başka şeyler söylenmek istenmesinin de önemi yoktur. Yine şu veya bu çevreye aidiyetin de anlamı yoktur. Sonuçta, nedeni ne olursa olsun söylenen aynı şeydir. Bu da Türk sosyolojisinin varlığının, birikiminin inkarıdır. Türk toplumunun insanlığa katkısı olabilecek bir sözünün olamayacağını kabuldür. Belirtelim bunun aksi geçerlidir. Türk sosyolojisi en başta toplumumuzun, insanlığın geleceğine katkılarının temelini oluşturması nedeniyle önemsenmelidir. O nedenle de Türk sosyologlarının çalışmaları yanında onun ayrılmaz bir parçası olarak Türk sosyolojisi üstüne yapılmış bütün çalışmaların değerlendirilmesi, yeniden yorumlanması, okunması gereği gözden hiçbir zaman uzak tutulmamalıdır.

Türk sosyolojisinin gelişiminden söz edeceksek; yapılan araştırmaların sosyolojinin alt dallarına göre tasnifini yaparak, sosyologların siyasi görüşlerinin çetelesini çıkararak, Batı’daki hangi akımı veya düşünürü kimin ne kadar izlediğini ortaya koyarak, hangi Batılı yazardan kimin ne kadar ya da hangi metinleri nedeniyle etkilendiğini saptayarak (...) bu gelişimi yakalamamız mümkün değildir. Yine ülkemizde sayısı iki düzineyi bulan sosyoloji bölümlerinin varlığı, buralarda daha fazla sosyoloji öğretim üyesinin çalışması bir başarısına Türk sosyolojisinde bir gelişmenin ifadesi olarak mı görülmelidir. Yine çeşitli uluslararası indekslerde yer alan metinlerinden sayılarından yola çıkarak da Türk sosyolojisinin gelişimini kavramak mümkün değildir. Türk sosyolojisinin gelişimini kavramak onun ortaya çıkışının problematiğinden başlayarak günümüzdeki sorunlarına değin uzanan yolun kavranmasıdır. Kısaca Türk sosyolojisinin pratiğinin kavranmasıdır. Bir gelişme olup olmadığının saptanması, bu yöndeki saptamaların tartışılması, Türk sosyolojisinde görülen gelişmeyi ortaya koyacaktır. Bu anlamda da temel tezimiz: Türk sosyolojisi, Türk toplumunun dünya üstünde bir yer edinmesine temel oluşturmaktan yola çıkarak Türk toplumunun kendi bilinci temelinde dünyayı, olay ve gelişmeleri yeniden kavramasına elverişli bir çerçeveye ulaşmıştır. Ancak bu ne varılması gereken son noktadır. Ne de yapılabilecek son işittir.